

О‘ЗBEKISTON RESPUBLIKASIDA CHET EL VALYUTASINING EKSPORT MASALALARIDAGI AHAMIYATI

Ergashev Jasurbek Shuhrat O'g'li

Ilmiy rahbar: Rahimova Xavaxon Usmanjanovna

Bank va moliya akademiyasi. Bank ishi kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada valyuta siyosatining eksportni oshirishga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasida valyuta siyosatining eksportni rivojlantirishdagi rag'batlantiruvchi rolini oshirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: valyuta siyosati, devalvatsiya, valyuta kursi, eksport, import, savdo balansi, intervensiya, kapitallar harakati, oltin-valyuta zaxirlari.

KIRISH

Barchamizga ma'lumki, so'nggi yillarda respublikamiz iqtisodiyotini yanada liberallashtirish, xususan, valyuta siyosati erkinlashtirish va uning tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xo'jalik subyektlari eksport salohiyatini oshirishga ijobiy ta'sirini ta'minlashga qaratilgan qator ta'sirchan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 sentabrdagi «Valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5177-sonli Farmoniga muvofiq, yuridik va jismoniy shaxslarning chet el valyutasini erkin sotib olish va sotish hamda o'z mablag'larini o'zining xohishiga ko'ra erkin tasarruf etish huquqlarini ro'yobga chiqarishni to'liq ta'minlash; valyuta resurslaridan foydalanishda bozor instrumentlarining rolini oshirish, valyuta bozorida barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun teng raqobat sharoitlarini yaratish, valyuta siyosatining noan'anaviy tarmoqlarda eksportni rivojlantirishda, mintaqaviy va xalqaro iqtisodiy xamkorlikni mustahkamlashda rag'batlantiruvchi rolini oshirish; valyuta siyosatining yangi sharoitlarida tayanch tarmoqlar korxonalarini samarali faoliyat yuritishi uchun ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash bo'yicha zarur chora-tadbirlar ko'rish kabilar respublikamizda valyuta bozorini yanada liberallashtirish sohasida davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida qayd etildi.

Valyuta kursi siyosatini xo'jalik sub'ektlari manfaatlari nuqtai-nazaridan baholashda yagona to'xtamga kelish mushkul. Chunonchi, xalqaro operatsiyalarni amalga oshiruvchi iqtisodiy agentlar valyuta kursi tebranishlari bilan bog'liq risklarga duch keladilar va shu boisdan ham barqaror valyuta kurslarini afzal biladilar. Boshqa tomondan, eksport tovarlarini ishlab chiqaruvchilar, xorijlik raqobatchilari bilan

kurashish imkoniyatini oshirishi bois, valyuta kursiegiluvchanligini ma'qul ko'radilar [2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Ayni paytda, korxonalar majburiyatlarining "dollarlashuvi" yoki xorijiy valyutadagi majburiyatlar ulushining yuqori bo'lishi va aktivlarning asosan milliy valyutada shakllanishi sharoitida devalvatsiya korxonalar balansiga salbiy ta'sir etadi, xususan qarzga xizmat ko'rsatish qimmatlashadi. Devalvatsiya oqibatida korxonalarning sof aktivlari qiymati tushadi, valyuta riski darajasi ortadi va kredit olish imkoniyati pasayadi. Boshqacha aytganda, majburiyatlarning dollarlashuvi va devalvatsiya darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, balansga salbiy ta'sir ham shunchalik yuqori bo'ladi.

Ayrim iqtisodchilar valyuta kursi o'zgarishining korxonalar balansi va qarz kapitali tuzilmasiga ta'sirini tadqiq qilgan holda, valyuta kursidagi keskin tebranishlar natijasida ko'riladigan zararlar miqdorini izohlashda firmaning katta-kichikligi va eksportga yo'naltirilganligi muhim ko'rsatkichlar bo'lib xizmat qilishini ta'kidlaydi [3].

Biroq "ijobiy raqobatbardoshlik samarasi" (a positive competitiveness effect) ham mavjudki, u valyuta kursining devalvatsiyalanishi natijasida korxonalar faoliyatining samaradorligi ortishi bilan izohlanadi. Chunki devalvatsiya eksport qilinadigan tovarlar va xizmatlar narxlarini pasayishiga olib keladi va shu asosda kompaniyalarning xalqaro savdodagi raqobatbardoshligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ayni paytda, valyuta bozorida kurs shakllanishining bozor mexanizmlari amal qilishiga monand tarzda almashuv kurslarida tebranishlarning ortishi ham tabiiy holdir. Bu esa milliy valyuta kursining keskin tebranishini oldini olish maqsadida Markaziy bankning intervensiyasini taqozo etadi. Bu jarayonda Markaziy bankning valyuta kursi o'rnatilishi jarayoniga aralashuvi talab vataklifga ta'sir etish orqali yuz beradi. Shu sababli Markaziy bankning intervensiyani samarali amalga oshirish salohiyati uning oltin-valyuta zaxirasihajmi bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki valyuta siyosati samaradorligini yanada oshirish maqsadida valyuta intervensiyasini amalga oshirish instrumentlari va bozorlarini rivojlantirish zarur. Xususan, respublikamiz banklararo valyuta bozorida spot va REPO bitimlaridan intervensiya instrumenti sifatida foydalanish, muddatli valyuta bozorida esa likvidlilik va kurs bo'yicha kutilmalarga ta'sir etish uchun svop va forvard bitimlari bilan operatsiyalarni amalga oshirish zarur.

XULOSA VA MUNOZARA

Umuman olganda, mamlakatimizda valyuta siyosatining eksportni rivojlantirishdagi rag'batlantiruvchi rolini oshirish maqsadida quyidagilarni amalga oshirishni maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz:

- O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari valyutalariga nisbatan so'mning

real almashuv kursi oshib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik, zaruriyat bo‘lganda jadallashtirilgan devalvatsiya siyosatini qo‘llash;

– almashuv kursi barqarorligini ta‘minlash maqsadida asosiy savdo hamkor hisoblanuvchi davlatlar markaziy banklari o‘rtasidagi valyuta likvidligini oshirishga qaratilgan valyuta svopi bitimlari liniyalarini ishga tushirish;

– kurs o‘rnatish mexanizmi shaffofligini oshirish va bu jarayonga Markaziy bank aralashuvini cheklash maqsadida birja savdolarida kurs o‘rnatishning oddiy fiksing usulidan voz kechish;

– Markaziy bankning muddatli valyuta bozoridagi valyutaviy svop va gold-svop operatsiyalarini rivojlantirish;

– respublika iqtisodiyotidagi dollarlashuv ko‘lamini qisqartirish maqsadida milliy oltin bozori rejimini belgilash va unda oltin narxi shakllanishining bozor mexanizmlarini joriy etish;

– tijorat banklari majburiyatlarining “dollarlashuvi”ni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqish va bunda valyuta riskinixedjirlash choralari ko‘zda tutish;

– milliy iqtisodiyotga xorijiy kapitallar oqimini rag‘batlantirish maqsadida kapitallar harakatini tartibga solish tizimini bosqichma-bosqich erkinlashtirish;

“Valyutani tartibga solish” to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining yangi tahririda valyutaviy cheklovlarni qo‘llash zarur bo‘lgan holatlarni batafsil keltirish va bunda valyuta operatsiyalarini amalga oshiruvchi rezident va norezidentlarning iqtisodiy manfaatlariga zarar yetkazmaslikka ustuvorlik berilishini belgilab qo‘yish;

– respublikamiz tijorat banklarining mahalliy kompaniyalar tovar va xizmatlarini tashqi bozorlarda sotilishini rag‘batlantirish uchun eksport kreditlari hajmini oshirish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Fetene Bogale Hunegnaw. (2017) Valyuta kursi va ishlab chiqarish eksporti raqobatbardoshligi // Iqtisodiy integratsiya jurnali, Vol.32 №4, 2017 yil dekabr, 891~912 <http://dx.doi.org/10.11130/jei.2017.32.4.891>

2. Friden, Jeffri; Leblang, Devid; Valev, Neven. (2010) O‘tish davridagi iqtisodiyotlarda valyuta kursi rejimlarining siyosiy iqtisodi // Xalqaro tashkilotlar sharhi, 2010 yil mart. 21-35-betlar.

3. Xose M. Benavente, Kristian A. Jonson. (2003) Qarz tarkibi va balans-valyuta kursining ta'siri: Chili uchun firma darajasidagi tahlil // Rivojlanayotgan bozorlar sharhi, 4-jild, 4-son, 2003 yil dekabr, 397-416-betlar

4. Reif, T. (2011) Valyuta inqirozlarining haqiqiy tomoni. Kolumbiya universiteti ishchi hujjati. 2011. 27 P.

5. Takashi Xanagaki va Masahiro Hori. (2015) Valyuta kursi va yapon firmalarining faoliyati: firma darajasidagi panel ma'lumotlaridan foydalangan holda dastlabki tahlil// Iqtisodiy va ijtimoiy tadqiqotlar instituti, JAPON, 2015. 47 b.

6. Tilak Abeysinghe, Tan Lin Yeok. (1998) Valyuta kursining oshishi va eksport raqobatbardoshligi. Singapur ishi// Amaliy iqtisodiyot, 1998, 30, 51-55-betlar.

7. Bekmurodov A.Sh., Jumaev N.X. (2019). Valyuta siyosatini erkinlashtirish sharoitida to'lov balansini tartibga solishning konseptual jihatlari//“UzBridge” elektron jurnali, I – son may, 2019 yil 3 – 14 sahifalar.